

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΗΡΟΔΟΤΕΙΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

επιμέλεια

Egbert J. Bakker
Irene J. F. de Jong
Hans van Wees

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΚΛΑΣΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Συντομογραφίες	13
Συγγραφείς	15
Χάρτες	17
Εισαγωγή των επιμελητών	19
<i>Egbert J. Bakker, Irene J. F. de Jong, Hans van Wees</i>	

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1. Η ανάδειξη της ιστορίας: Ηροδότου Ιστορίας απόδεξις	25
<i>Egbert J. Bakker</i>	
2. Ηρόδοτος και Αθήνα	51
<i>John Moles</i>	
3. Προφορικές στρατηγικές στη γλώσσα του Ηροδότου	70
<i>Simon R. Slings</i>	
4. Οι Ιστορίες και η γραφή	93
<i>Wolfgang Rösler</i>	

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ

5. Επική κληρονομιά και μυθικές δομές στον Ηρόδοτο	109
<i>Deborah Boedeker</i>	
6. Ηρόδοτος και τραγωδία	127
<i>Suzanne Saïd</i>	
7. Φιλοσοφία, Επιστήμη, Πολιτική: ο Ηρόδοτος και οι πνευματικές τάσεις της εποχής του	153
<i>Kurt A. Raaflaub</i>	

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

8.	Η θρησκεία στον Ηρόδοτο	188
	<i>Jon D. Mikalson</i>	
9.	Η λαϊκή ηθική στον Ηρόδοτο	198
	<i>Nick Fisher</i>	
10.	Οι γυναίκες στις <i>Ιστορίες</i> του Ηροδότου	222
	<i>Josine Blok</i>	

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΩΣ ΑΦΗΓΗΣΗ

11.	Ενότητα και ενότητες της αφήγησης	239
	<i>Irene J. F. de Jong</i>	
12.	«Δεν έδωσα τη δική μου γενεαλογία»: ο Ηρόδοτος και το προσωπείο του συγγραφέα	258
	<i>Carolyn Dewald</i>	
13.	Μικρές ιστορίες στον Ηρόδοτο	278
	<i>Vivienne Gray</i>	

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

14.	Ο Ηρόδοτος και το παρελθόν	305
	<i>Hans van Wees</i>	
15.	Ο Ηρόδοτος ως κριτικός: αλήθεια, μυθοπλασία, πόλωση	330
	<i>Paul Cartledge, Emily Greenwood</i>	
16.	Ο Ηρόδοτος και οι πηγές του	348
	<i>Simon Hornblower</i>	
17.	Η οργάνωση του χρόνου στις <i>Ιστορίες</i>	360
	<i>Justus Cobet</i>	

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑ

18.	Η Αίγυπτος	385
	<i>Alan B. Lloyd</i>	
19.	Οι Σκύθες	403
	<i>Stephanie West</i>	
20.	Η εθνογραφία των παρυφών	420
	<i>Klaus Karttunen</i>	

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

21.	Η Βαβυλώνα	435
	<i>Amélie Kuhrt</i>	
22.	Αρχαϊκή ελληνική ιστορία	454
	<i>Robin Osborne</i>	
23.	Ελληνική ιστορία περ. 525-480 π.Χ.	474
	<i>Sara Forsdyke</i>	
24.	Οι περσικές εισβολές	499
	<i>Thomas Harrison</i>	
25.	Η προσωπικότητα του Ξέρξη, βασιλέως των βασιλέων	522
	<i>Heleen Sancisi-Weerdenburg</i>	
	<i>Βιβλιογραφία</i>	533
	<i>Γενικό ευρετήριο</i>	577
	<i>Ευρετήριο αποσπασμάτων</i>	588

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ:
ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΗΣ ΑΠΟΔΕΞΙΣ

Egbert J. Bakker

Στο βαθμό που η (πολιτική) δράση αποσκοπεί στην ίδρυση και διατήρηση πολιτικών ομάδων δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη μνήμης, δηλαδή για ιστορία.

Hannah Arendt, *Η ανθρώπινη κατάσταση*

Οι περισσότεροι αναγνώστες του Ηρόδοτου αποκαλούν το έργο του *Ιστορία* ή *Ιστορίες*. Δύο λόγοι υπαγορεύουν αυτό το όνομα. Αφ' ενός, ανταποκρίνεται στον τρόπο με τον οποίο αναφέρεται ο ίδιος ο Ηρόδοτος στο λογοτεχνικό και πνευματικό του επίτευγμα: αφ' ετέρου, βλέπει τον Ηρόδοτο υπό το πρίσμα της παράδοσης, της οποίας τον χρίσαμε «πατέρα». Ο όρος ιστορία (ή ιστορία κατά τον Ηρόδοτο) έχει διανύσει μακρά πορεία από τον 5ο αιώνα π.Χ. και καθώς πλησιάζει την εποχή μας, διαμέσου της ελληνικής αρχαιότητας, συνυφαίνεται όλο και πιο πολύ με τη γραφή: από τη συναρμογή του με τη ρηματική ρίζα γραφ- προκύπτουν σύνθετες έννοιες, όπως αυτές του ιστοριογράφου και της ιστοριογραφίας. Ωστόσο, η έννοια αυτή της «συγγραφής της ιστορίας» είναι απόλυτα ξένη προς την ηροδότεια αντίληψη της ιστορίας. Η «ιστορία» για τον Ηρόδοτο δεν είναι αντικείμενο μελέτης, κάτι το οποίο ή για το οποίο γράφουμε: είναι μάλλον εργαλείο της διάνοησης και επικοινωνιακή δραστηριότητα. Για τον ιστορικό η ουσιαστική ιδέα δεν έγκειται στη ρίζα γραφ-, αλλά σε μια άλλη ρηματική ιδέα, όπως φαίνεται και στο προοίμιο των *Ιστοριών* του Ηρόδοτου, την πιο γνωστή αναφορά της ιστορίας στον όρο ιστορία:

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος *ἱστορίας ἀπόδεξις* ἦδε, ὡς μῆτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μῆτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Αυτή είναι η ἀπόδεξις της ιστορίας του Ηρόδοτου από την Αλικαρνασσό, που σκοπό έχει να μη σβηστούν από το χρόνο αυτά τα οποία έγιναν από τους ανθρώπους ούτε και να μείνουν *χωρίς δόξα* έργα και *μεγάλα και θαυμαστά* που *επιτεύχθηκαν*, αλλά από τους Έλληνες και άλλα από βαρβάρους, και κυρίως η *αίτιή* για την οποία πολέμησαν μεταξύ τους.

Υπάρχουν κενά στη μετάφραση αυτή: στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την ιστορίνη του Ηροδότου ως προϊστορία της δικής μας αντίληψης περί ιστορίας – και για το λόγο αυτόν είναι προτιμότερο να μη θεωρήσουμε τίποτε ως δεδομένο. Αντικείμενο της έρευνάς μας, λοιπόν, θα είναι το νόημα όχι μόνο της ιστορίας, αλλά και της αποδέξεως. Το ουσιαστικό απόδεξις δηλώνει την ενέργεια της ρηματικής ιδέας απο-δεικ-, η οποία και θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα. Τις πληροφορίες μας θα αντλήσουμε κυρίως από τις μαρτυρίες της ίδιας της *Ιστορίας* του Ηροδότου, όπως έφτασε σε μας διαμέσου των αιώνων. Η πρώτη μαρτυρία που πρέπει να εξετάσουμε είναι το προοίμιο, το οποίο αποτελεί και το πρωταρχικό συγκείμενο της φράσης ιστορίας απόδεξις.

Ας αρχίσουμε με την πρώτη περίοδο του Ηροδότου, όπου το θέμα του έργου φαίνεται να οροθετείται με τρόπο μάλλον ασαφή. Ο Θουκυδίδης μάς λέει με σαφήνεια ότι το θέμα του είναι ο Πελοποννησιακός Πόλεμος και άρχισε να εργάζεται στο θέμα αυτό από την πρώτη αρχή του πολέμου. Ο Ηρόδοτος, αντιθέτως, δεν μας λέει πως το θέμα του έργου του είναι οι Περσικοί Πόλεμοι, αλλά υπαινίσσεται απλώς ένα θέμα που είναι πολύ πιο ευρύ από αυτό των πολέμων –στα έργα μεγάλα, τα μεγάλα κατορθώματα, λόγου χάριν, μπορούν να συμπεριληφθούν τα «μνημεία» ή τα «αρχιτεκτονικά επιτεύγματα»– και την ίδια στιγμή πιο περιορισμένο: σύμφωνα με το προοίμιο, η ιστορία του Ηροδότου δεν αφορά τόσο τον ίδιο τον πόλεμο όσο την αίτιν του –ένας ακόμα όρος η ερμηνεία του οποίου παραμένει ανοιχτή.

Όμως ούτε η ίδια η αφήγηση δεν φαίνεται να προσφέρει κάποια λύση στο πρόβλημα. Οι μακρές «παρεκβάσεις» και η πλούσια και ποικίλη θεματική τού έργου έχουν προκαλέσει μια σειρά από υποθέσεις όσον αφορά την ενότητα και τη δημοσίευσή του, η καθεμία από τις οποίες προδίδει με τον τρόπο της τις προκαταλήψεις της εποχής στην οποία εντάσσεται. Η έλλειψη σαφούς εστίασης σε ένα καλά καθορισμένο θέμα έχει εξηγηθεί ως αποτέλεσμα γενετικών παραγόντων. Το έργο, όπως έχει φτάσει σε μας, θεωρήθηκε ότι παρουσιάζει ενδείξεις κάποιας πνευματικής εξέλιξης κατά τη διάρκεια της οποίας ο Ηρόδοτος πέρασε από διάφορα στάδια: από τον ταξιδιώτη γεωγράφο και εθνογράφο που συνέγραψε τον Αιγυπτιακό Λόγο του δεύτερου βιβλίου στον ιστορικό που μας έδωσε τα βιβλία επτά έως εννέα, και ο οποίος θεωρήθηκε πως πλησίασε αρκετά προς το ιδανικό του αντικειμενικού ιστορικού που συναντάμε στον Θουκυδίδη.¹ Η ένταση ανάμεσα στην ιστορία και στη γεωγραφία, ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, βρήκε τη λύση της στην ιστορία του ίδιου του έργου.

Κατ' αναλογία προς το ομηρικό ζήτημα, η «αναλυτική» αυτή προσέγγιση προκάλεσε μια «ενωτική» αντίδραση εκ μέρους των μελετητών που θεωρούσαν ότι το έργο του Ηροδότου υπήρξε ιστορικό ab ovo: γι' αυτούς, η γεωγραφία και η εθνογραφία είναι μέρος της γενικότερης ιστοριογραφικής σύλληψης των *Ιστοριών*.² Η «ενότητα» που προέκυπτε κατ' αυτό τον τρόπο παρουσίαζε βέβαια προβλήματα και, συχνά, ήταν αναγκαίο να θεωρηθεί ότι ο Ηρόδοτος δεν ήταν ικανός ή, μάλλον, ότι δεν ήταν «ακόμη» ικανός να κάνει τις διακρίσεις και να

1. Ιδιαίτερα απόλυτος στο θέμα αυτό ο Jacoby (1913) 275 κ.εξ.: πρβλ. De Sanctis (1926), Powell (1939), Latte (1958) 7 [«Ο Ηρόδοτος» δεν ξεκίνησε ως ιστορικός, αλλά έγινε ιστορικός»]. Fornara (1971α): μια αναλυτική ανάγνωση της πρώτης περιόδου του Ηροδότου δίνεται στον Hommel (1981).

2. Π.χ. Regenbogen (1930β), Pohlenz (1937), Immerwahr (1966), Cobet (1971), Drexler (1972). Για το πρόβλημα της ενότητας των *Ιστοριών*, βλ. de Jong, π.τ. (κεφ. 11).

πάρει τις αποφάσεις που αποτελούν για μας τον κανόνα της ιστοριογραφίας ή να επιβάλει στον εαυτό του τα όρια τα οποία συνδέουμε με τη συνειδητή συγγραφή. Μια παραλλαγή αυτής της θεωρίας ισχυρίζεται πως ο Ηρόδοτος είναι ικανός για όλα αυτά, αλλά περιορίζεται από τα δεσμά ενός «αρχαϊκού» παρατακτικού τρόπου έκφρασης [Immerwahr (1966) 7]. Πιο πρόσφατα, το «αρχαϊκό ύφος» και οι σχετικές προς αυτό έννοιες αντικαταστάθηκαν από την «προφορικότητα»:³ η υποτιθέμενη έλλειψη εστίασης στην επιλογή θέματος εκ μέρους του Ηροδότου συσχετίζεται πλέον με το γεγονός πως η διάνοηση κατά την περίοδο της συγγραφής είχε χαρακτήρα «προ-επιστημονικό» και δεν ήταν ακόμη εξοικειωμένη με τη μεταγενέστερη οροθέτηση ανάμεσα στη γεωγραφία, στην ανθρωπολογία και στην ιστορία.⁴

Ένα ερώτημα λανθάνει σε όλες αυτές τις θεωρίες: ήταν ο Ηρόδοτος ο πρώτος ιστορικός, ένας καλός ή ένας κακός ιστορικός, απλώς ένας ιστορικός πριν ακόμη καθιερωθεί η ιστορική επιστήμη ή, μήπως, δεν υπήρξε καν ιστορικός; Ο Ηρόδοτος αντιπαραβάλλεται προς μια σύγχρονη αντίληψη της «ιστορίας», προς έναν κανόνα με τον οποίον είτε συμμορφώνεται μόνο κατά την πορεία της πνευματικής του εξέλιξης είτε δεν συμμορφώνεται (ακόμη), με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Εν μέρει, η σύγχρονη πρόσληψη του Ηροδότου αντικατοπτρίζει την αναζήτηση ελαφροντικών συνθηκών. Μόνο στην πολύ πρόσφατη έρευνα αποδόθηκε στους όρους «ιστορικός» και «ιστορία» κάποια πολιτισμική βαρύτητα. Ο Ηρόδοτος, όπως αναφαίνεται από αυτή τη νέα θεώρηση, προσλαμβάνεται πλέον με τρόπο που αποσιωπά κάθε σύγχρονη αντίληψη της «ιστορίας» – δημιουργώντας, όπως θα δούμε, νέες αντιπαραθέσεις.

Ερμηνεύοντας το προοίμιο

Κάθε προσπάθεια να κατανοήσουμε την ηροδότεια αντίληψη της «ιστορίας» πρέπει να έχει την αρχή της στη χρήση του όρου *ιστορία* από τον ίδιο τον Ηρόδοτο στο προοίμιο, στο οποίο και επιστρέφουμε. Μας ενδιαφέρει όχι μόνο η λεκτική αξία του όρου, αλλά και η συντακτική του λειτουργία στο προοίμιο. Κατανοούμε καλύτερα αυτή την πλούσια περίοδο αν θεωρήσουμε ότι έχει την εξής σαφή τριμερή δομή: αρχίζει με μια φράση η οποία χαρακτηρίζει το έργο στο σύνολό του και στην οποία επιγράφεται το όνομα του συγγραφέα (1), συνεχίζει με δυο αρνητικές τελικές προτάσεις με παράλληλη δομή, στις οποίες διευκρινίζονται οι προθέσεις του έργου (2α και β), και κλείνει με μια πλάγια ερώτηση, η σχέση της οποίας με τα προηγούμενα είναι εκ πρώτης όψεως ασαφής (3). Ακολουθώντας την ανάλυση του Tilman Krischer, μπορούμε να παρουσιάσουμε τη δομή του προοιμίου ως ακολούθως:⁵

3. Π.χ. Lang (1984)· για τις «προφορικές στρατηγικές» του Ηροδότου, δες επίσης Slings, π.τ. (κεφ. 3).

4. Evans (1991) 3, Thomas (2000) 161 κ.εξ. Δες επίσης το πρόβλημα της «αξιοπιστίας» του Ηροδότου, όπως αναλύεται από τους Cartledge και Greenwood, π.τ. (κεφ. 15).

5. Krischer (1965) 159-60· πρβλ. Nagy (1990) 217, ο οποίος αναλύει την πρόταση (3) ως πλάγια ερώτηση· πρβλ. Erbse (1956) 215, ο οποίος την αναλύει ως αναφορική πρόταση [δες επίσης Lang (1987) 204]· μια κριτική γραμματική παρουσίαση στον Drexler (1972) 3-11. Μια διαφορετική διάρθρωση της περιόδου παρουσιάζεται στον Hommel (1981) 277 κ.εξ. Ο Erbse (1992) 123-5 εξετάζει τις ερμηνείες του προοιμίου και επισημαίνει σωστά πως κάθε προσπάθεια να δούμε στο προοίμιο αναγγελία του περιεχομένου των *Ιστοριών* είναι πολύ πιθανό να προκαλέσει σύγχυση.

1. Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε,

2. ὡς α) μήτε (α) τὰ γενόμενα
(β) ἐξ ἀνθρώπων
(γ) τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται,
β) μήτε (α) ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά,
(β) τὰ μὲν Ἑλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα,
(γ) ἀκλεᾶ γένηται.

3. τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Ο Krischer έχει επισημάνει ότι το προβληματικό καταληκτικό κώλον (3) εξηγείται καλύτερα αν θεωρήσουμε ότι η συντακτική διάρθρωση του ηροδότειου προοιμίου ακολουθεί το πρότυπο ενός τυπικού επικού προοιμίου. Η τελευταία πρόταση, 3 στην παρουσίασή μας, συνδέεται με την πρώτη πρόταση, την οποία και συμπληρώνει, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό τη συνοχή του προοιμίου.⁶ Επιπλέον, όπως ακριβώς και στο έπος, η τελευταία αυτή πρόταση αποτελεί το σύνδεσμο του προοιμίου με την αρχή της κύριας αφήγησης: η λέξη αἰτίην επανέρχεται στην πρώτη περίοδο μετά το προοίμιο με τη μορφή αἰτίους, «ἐνόχους», «υπεύθυνους»:⁷

Περσέων μὲν νυν οἱ λόγιοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς· (1.1.1)

Και οι λόγιοι των Περσών ισχυρίζονται ότι υπεύθυνοι για τη διένεξη υπήρξαν οι Φοίνικες.

Προχωρώντας πέρα από τη σύνταξη και το ύφος, επισημαίνουμε πως η ανάλυση του Krischer έχει μια σημαντική σημασιολογική και εννοιολογική συνέπεια: οι σημασιολογικοί πυρήνες της πρώτης και της τελευταίας πρότασης, ἱστορίας ἀπόδεξις και αἰτίην, είναι αλληλένδετοι, καθώς το έργο του Ηροδότου είναι η ἱστορία μιας αἰτίας, οποιοδήποτε νόημα κι αν αποδώσουμε –σε τελική ανάλυση–⁸ στους όρους αυτούς. Μια επιπλέον ομηρική απήχηση μπορεί να εντοπιστεί στα κώλα (α) και (γ) του 2β: τα μεγάλα έργα και η σχέση τους με το κλέος. Αυτή η σημαντική λεπτομέρεια θα μας απασχολήσει αργότερα.

6. Σύγκρισε το προοίμιο της *Ιλιάδας*, όπου ο στ. 6 ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε (από τη στιγμή που ἦρθαν πρώτη φορά αντιμέτωποι) συνεχίζει τη φράση μῆνιν ἄειδε, θεά, του πρώτου στίχου. Βλ. Krischer (1965) 162· Nagy (1990) 220-1 σημ. 34· συγκεκριμένα για τον Όμηρο, βλ. Bakker (1997γ) 293. Ο Krischer επισημαίνει ότι η δήλωση του ονόματος του Ηροδότου και ο χαρακτηρισμός του έργου του κατέχουν τη θέση της επίκλησης των Μουσών στο παραδοσιακό επικό προοίμιο (για τη σχέση ανάμεσα στην ἱστορίην και στις Μούσες, βλ. σελίδες 27-28 πιο κάτω). Αμφιβολίες για τις επικές συνδηλώσεις της ηροδότειας σύνταξης στον Hommel (1981) 281 σημ. 44, ο οποίος αναλύει (σελ. 284-7) την τελική πρόταση ως μεταγενέστερη προσθήκη, μια εκδοτική επέμβαση εκ μέρους του Ηροδότου, για να επιτρέψει στο προοίμιο να αντικατοπτρίζει τη νέα ιστορική τροπή που πήρε το έργο κατά την πορεία της εξέλιξής του.

7. Krischer (1965) 160, Nagy (1987) 180· πρβλ. Lateiner (1989) 15. Το πρώτο επικό παράλληλο είναι το προοίμιο της *Ιλιάδας*, στο οποίο η φράση διαστήτην ἐρίσαντε (στάθηκαν ο ένας μακριά από τον άλλο μαλώνοντας) του στίχου 6 επανεμφανίζεται στο ἔριδι «με καβγά» (8) στην αρχή της αφήγησης.

8. Για μια διαφορετική ερμηνεία του προοιμίου και, συγκεκριμένα, της αἰτίας, βλ. van Wees, π.τ. (κεφ. 14) σελ. 321.

Αν η ομηρική ανάμνηση είναι αδιαμφισβήτητη, εξίσου αδιαμφισβήτητη είναι και η σχέση του προοιμίου με την υφολογία της εποχής του Ηροδότου. Οι δύο τελικές προτάσεις στο μέσον της περιόδου (2α-β), με τη συμμετρική εσωτερική δομή τους (ισόκωλο) και τους όμοιους καταληκτικούς ήχους (ομοιοτέλετο), ανταποκρίνονται στο ύφος που είχε καταστεί ιδιαίτερα δημοφιλές στη σοφιστική ρητορική της εποχής, κυρίως εξαιτίας του σικελού ρήτορα Γοργία.⁹

Το προοίμιο του Ηροδότου, λοιπόν, παρουσιάζει ένα ιδιόμορφο μείγμα του παλαιού και του νέου. Το ερώτημα είναι αν αυτή η συνύπαρξη επικών και σοφιστικών στοιχείων περιορίζεται στο ύφος ή αν επεκτείνεται και στη σκέψη και στη νοοτροπία του Ηροδότου. Η τελευταία πιθανότητα απορρίπτεται από τον Krischer [(1965) 165], για τον οποίο τα ομηρικά παράλληλα αποδεικνύουν, βέβαια, ότι ο Ηρόδοτος αναγνωρίζει το έπος ως υφολογικό και λογοτεχνικό πρότυπο, όχι όμως και ότι συνεχίζει την ομηρική παράδοση της απόδοσης κλέους στους ήρωες του παρελθόντος. Παρ' όλα αυτά, η θέση του Ηροδότου ανάμεσα στην ποιητική παράδοση του παρελθόντος και την πνευματική εξέλιξη του παρόντος παραμένει ασαφής. Ιδιαίτερα το νόημα της κρίσιμης φράσης «ιστορίας απόδεξις» βρέθηκε πρόσφατα στο επίκεντρο αντιπαράθεσης, η οποία επιβεβαιώνει με τον πλέον σαφή τρόπο την αιγιματική θέση του Ηροδότου.

Η φράση «ιστορίας απόδεξις» μεταφράζεται συνήθως ως «δημοσίευση μιας επιστημονικής μελέτης» ή «δημόσια έκθεση μιας έρευνας».¹⁰ Πρέπει, εντούτοις, να εξετάσουμε αν οι μεταφράσεις αυτές προσφέρουν πράγματι κάποια βοήθεια. Η έννοια της «δημοσίευσης» είναι έννοια πολιτισμικά καθορισμένη, όπως και οι έννοιες της «ιστορίας» και της «έρευνας», και εύκολα μπορεί να διερωτηθεί κανείς τι θα μπορούσε να σημαίνει η «δημοσίευση» του ηροδότειου έργου στα πρωταρχικά συμφραζόμενα της διανόησης του 5ου αιώνα. Όντως, η ιδέα της δημοσίευσης καθίσταται όλο και πιο σημαντική στην πρόσφατη έρευνα, γεγονός που υποδηλώνει ότι η παλαιά διαφωνία ανάμεσα στην αναλυτική και στην ενωτική προσέγγιση δεν έχει καταλαγιάσει ακόμη. Τι ακριβώς «δημοσιεύεται» σύμφωνα με αυτή τη φράση: ο εθνογραφικός πυρήνας ή το έργο στη μορφή που το έχουμε; Και τι σημαίνει «δημοσιεύεται»; Η απόδεξις αφορά το σύνολο του έργου ή την προφορική απαγγελία

9. Kennedy (1963) 64-5· για την επίδραση της σοφιστικής ρητορικής στο ύφος του Ηροδότου, βλ. Jacoby (1913) 333· Aly (1921) 286-96· γενικές παρατηρήσεις στον Lateiner (1989) 19.

10. Π.χ., «εκτέλεση (στην κυριολεξία, έκθεση) της έρευνας» [Gould (1989) 17]· «επίδειξη της έρευνας» [Lateiner (1989) 7]· «δημόσια παρουσίαση» [Nagy (1990) 217]· «έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας» [Payen (1997) 82]. Η απόδεξις, η ιωνική μορφή του απόδειξις, είναι όπως και η επίδειξις (επίδειξις) ένα *nomen actionis* που προέρχεται από τη ρηματική ρίζα δεικ-, «φανερώνω», «παρουσιάζω», «δείχνω». Στην ιωνική διάλεκτο του Ηροδότου, μια ακόμα ρηματική ρίζα, η δεκ- (για το αττικό δεχ-) «λαμβάνω», «δέχομαι», δίνει καταρχήν τον ίδιο τύπο [πρβλ. ἔκδεξιν (Ηροδ. 7.3.3)]· οι τύποι αορίστου και των δύο ρημάτων είναι ταυτόσημοι: (ἀπ)εδέξατο από το (ἀπο)δείκνυσθαι και (ἐξ)εδέξατο από το (ἐξ)δέχομαι. Κάποιοι μελετητές [πιο πρόσφατα ο Rosén (1993)] προχωρούν στο σημείο να θεωρήσουν την απόδεξιν ως τύπο του ἀπο-δέχομαι, γεγονός που θα μετέτρεπε τον Ηρόδοτο σε αποδέκτη μιας καθιερωμένης παράδοσης μάλλον, παρά σε κάποιον που εχθέτει μια πρωτότυπη, προσωπική έρευνα. Δες την αντίδραση του Erbse (1995). Ο Nagy (1987) 176, σημ. 3, μιλά για «συγχερασμό» των δύο ρημάτων. Δες επίσης το σχολιασμό του Lang (1987) 203 και την απάντηση του Nagy [(1987) 209].

κάποιων τμημάτων του; Ορισμένοι μελετητές ασπάστηκαν πρόσφατα το τελευταίο ενδεχόμενο και ισχυρίστηκαν ότι η έννοια της «δημοσίευσης» αποτελεί αναχρονισμό που δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα της πρόσληψης της ηροδότειας «έρευνας» από το αρχικό της κοινό. Θα έπρεπε μάλλον, κατά την άποψη αυτή, να σκεφτούμε μια «προ-δημοσίευση» ενός «έργου εν εξελίξει» σε μορφή διαλέξεων.¹¹

Την προφορική παρουσίαση του ηροδότειου έργου, για την οποία υπάρχει και αρχαία ανεκδοτολογική μαρτυρία, υποστηρίζει κυρίως η Rosalind Thomas.¹² Η Thomas προσπαθεί να τοποθετήσει το έργο του Ηροδότου στον κόσμο της πρώιμης επιστημονικής πραγματείας, στοιχεία του οποίου βρίσκουμε σε πολλές από τις διατριβές της ιπποκρατικής συλλογής. Σύμφωνα με την Thomas, το έργο του Ηροδότου και, ειδικά, ο Αιγυπτιακός λόγος, παρουσιάζει τον ίδιο αγωνιστικό και μαχητικό τόνο τον οποίον επισημαίνει ο G. E. R. Lloyd στους πρώιμους ιπποκρατικούς συγγραφείς και ο οποίος ανήκει πιθανότατα σε προγενέστερες χρονικές περιόδους, όταν το μέσο μετάδοσης και αμφισβήτησης της γνώσης ήταν ο προφορικός λόγος.¹³

Η άποψη της Thomas για τη δημοσίευση της ηροδότειας ιστορίας συλλαμβάνει το χαρακτήρα της προφορικής παρουσίασης και πρόσληψης των ιδεών, ενώ την ίδια στιγμή αποδέχεται με σαφή τρόπο την ύπαρξη γραπτών κειμένων. Αυτός ο συγκερασμός γραπτού και προφορικού λόγου αποτελεί την επικράτεια της ρητορικής επίδειξης. Σύμφωνα με μια πρόσφατη ερμηνεία, ο όρος επίδειξις αντιστοιχεί «στην (προφορική) παρουσίαση ή έκθεση όσων ήδη υπήρχαν» – της γραπτής δηλαδή πραγματείας.¹⁴ Για την Thomas, η ιδέα αυτή της «παρουσίασης» βρίσκεται πολύ κοντά στην απόδειξη του Ηροδότου, την οποία αντιλαμβάνεται ως το είδος της ρητορικής απόδειξης που χαρακτηρίζει τη σοφιστική και ρητορική ατμόσφαιρα του τέλους του 5ου αιώνα: την εμφατική, δηλαδή, διακήρυξη και παρουσίαση μιας προσωπικής ιστορίας-έρευνας, όπως αυτή πραγματώνεται στο πλαίσιο ενός αγώνα. Πράγματι, μια από τις διατριβές της ιπποκρατικής συλλογής ξεκινά με έναν ιδιαίτερα υπαινικτικό τρόπο, αν τη δούμε σε σχέση προς το προοίμιο του Ηροδότου¹⁵:

Είσι τινες οἱ τέχνην πεποιήνται τὸ τὰς τέχνας αἰσχροεπεῖν, ὡς μὲν οἴονται οἱ τοῦτο διαπρησόμενοι, οὐχ ὁ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ἱστορίας οἰκείης ἐπίδειξιν ποιούμενοι (Ιππ. Περὶ τέχνης 1)

Υπάρχουν κάποιοι οι οποίοι έχουν μετατρέψει σε τέχνη το διασυρμό των τεχνών, επειδή θεωρούν όχι ότι πράττουν αυτό που εγώ λέω, αλλά ότι επιδεικνύουν την προσωπική τους γνώση.

Για την Thomas, ο παραλληλισμός ανάμεσα στην ιστορίας ... επίδειξιν του αποσπάσματος και την ιστορίας απόδειξιν του Ηροδότου «αποδεικνύει με τον πλέον σαφή τρόπο ότι η εναρκτήρια περίοδος του Ηροδότου υπαινίσσεται τις πνευματικές αναζητήσεις της εποχής του. Επιπλέον, υποδηλώνει ότι οι ιδέες της ρητορικής και της επιστημονικής απόδειξης θα μπορούσαν

11. Evans (1991), 90, 99-100, Thomas (1992) 125-6· (1993)· (2000) 257-60 (βλ. πιο κάτω).

12. Π.χ. Λουκιανός, *Ηρόδοτος* I (σχετικά με την παρουσίαση του Ηροδότου στους Ολυμπιακούς Αγώνες). Πρβλ. Pohlenz (1937) 208, Powell (1939) 32 κ.εξ. Για μια κριτική παρουσίαση βλ. Johnson (1994).

13. Thomas (1993)· (2000) 249 κ.εξ.· Lloyd (1979) 86-98· βλ. επίσης Hornblower (1987) 20.

14. Cole (1991) 89.

15. Μτφρ. Jones (1923) 191.

πολύ εύκολα να παραπέμψουν ή να μετατραπούν σε μια επιδεικτική παρουσίαση και, στη συνέχεια, σε μια επιδεικτική αγόρευση. Ο Ηρόδοτος, λοιπόν, φαίνεται ήδη από την πρώτη περίοδο του έργου του να χρησιμοποιεί την τρέχουσα γλώσσα της εποχής του, γλώσσα με σαφέστατες συνδηλώσεις σε μια περίοδο κατά την οποία η πολυμάθεια και η γνώση μπορούσαν να προβάλονται, ολοένα και πιο συχνά, μέσω μιας προφορικής παρουσίασης, μιας ἐπιδείξεως». ¹⁶

Παρ' όλα αυτά, απομένει να εξετάσουμε αν τα προθήματα απο- και επι- μπορούν πράγματι να εναλλάσσονται εύκολα το ένα με το άλλο· πριν στραφούμε στο ερώτημα αυτό, όμως, πρέπει να αναφερθούμε σε μια εναλλακτική σύγχρονη προσέγγιση, την οποία απορρίπτει η Thomas, και η οποία επιζητεί να τοποθετήσει το έργο του Ηροδότου όχι στο πλαίσιο της επιστημονικής σκέψης της εποχής του, αλλά στο πλαίσιο του γενικότερου ελληνικού ενδιαφέροντος για το παρελθόν. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, την οποία προβάλλει ιδιαίτερα ο Gregory Nagy, ο Ηρόδοτος είναι ένας λόγιος μάλλον παρά ένας επιστήμονας, ένας δεξιότηνης της πεζής αφήγησης, ο οποίος αποσκοπεί να αποδώσει κλέος, όπως εξάλλου και ο αιιδός ή ο επικός ποιητής. Ο Nagy χαρακτηρίζει το έργο του Ηροδότου «αποτέλεσμα συμβάσεων σε μια προφορική παράδοση πεζογραφίας». ¹⁷ Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η απόδεξις δεν αναφέρεται στην «απόδειξη» ή στην «επιδεικτική παρουσίαση» ούτε και αποτελεί ένα μεμονωμένο γεγονός, μια διάλεξη ή μια επίδειξη, αλλά αποτελεί μια «δημόσια παρουσίαση», μια παράσταση, ένα σύνδεσμο στην αλυσίδα της παράδοσης, η οποία έχει την αρχή της στα γεγονότα του παρελθόντος και το τέλος της στη δημόσια έκθεση της ηροδότειας ιστορίας.

Πράγματι, το προοίμιο μας προσκαλεί να εξετάσουμε το ενδιαφέρον του Ηροδότου για το παρελθόν πιο προσεκτικά απ' όσο θα επέτρεπε η προσέγγιση της Thomas. Οι δύο παράλληλες αρνητικές τελικές προτάσεις εκφράζουν κάποια μέριμνα για το κλέος – αν θεωρούμε τη μέριμνα αυτή σύμφωνη με την επική νοοτροπία, ή όχι, παραμένει αδιάφορο. Επιπλέον, η δεύτερη από τις δύο αυτές προτάσεις [2β, (β)] περιέχει μια δεύτερη χρήση της ρηματικής ιδέας απο-δεικ-. Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό των «μεγάλων και θαυμαστών έργων Ελλήνων και βαρβάρων», των οποίων το κλέος δεν πρέπει να χαθεί, είναι το γεγονός πως τα έργα αυτά είναι ἀποδεχθέντα, «έχουν επιτελεστεί», σύμφωνα με τη μετάφραση του Nagy. ¹⁸ Για τον Nagy, υπάρχει σχέση ανάμεσα στα κατορθώματα του παρελθόντος και στην ηροδότεια ἀπόδεξιν του παρόντος: «η επιτέλεση μιας πράξης είναι ισότιμη με τη δημόσια παρουσίαση της πράξης, γιατί παρουσιάζεται εντέλει δημοσίως από την *Ιστορία* του Ηροδότου». ¹⁹ Η απόδεξις, λοιπόν, σύμφωνα με τον Nagy, είναι η απόδοση κλέους στο πλαίσιο μιας εξελισσόμενης προφορικής παράδοσης και όχι η επιμονή στην απόδειξη, στην επίδειξη και στην προσωπική επιτυχία, που είναι σύμφυτη με την ερμηνεία της Thomas.

Οι ερμηνείες αυτές τείνουν προς δύο απόλυτα διαφορετικές κατευθύνσεις. Έναντι στον σύγχρονο επιστημονικό Ηρόδοτο της Thomas, στέρεα ριζωμένο στη διανοητική αντιπαράθεση

16. Thomas (2000) 262-3· πρβλ. (1993) 242-3.

17. Nagy (1987) 175· (1990) 224, όπου στηρίζει τον ισχυρισμό του στον παραλληλισμό ανάμεσα στο λόγο (για τον οποίο δίνεται η εξήγηση «δεξιότηνης του λόγου», αυτ. 223) και στον αιιδό. Βλ. επίσης Hartog (1991) 285 (αγγλική μτφρ. σελ. 276), ο οποίος αναφέρεται στον Havelock (1963) 53-4, σημ. 8.

18. Nagy (1987) 178.

19. Αυτ· δες επίσης Erbse (1956) 211, ο οποίος τονίζει τον παραλληλισμό ανάμεσα στην ιστορικής ἀπόδεξιν και την ἔργων ἀπόδεξιν, για τον οποίο βλ. παρακάτω, σελ. 43-48.

της εποχής του, έχουμε τον αφηγητή-πεζογράφο του Nagy, ο οποίος ενσωματώνει στο έργο του την προγενέστερη επική παράδοση. Ο όρος *ἀπόδεξις* είναι κριτικής σημασίας και για τις δύο προσεγγίσεις, αλλά ούτε η «ἀπόδειξη/επίδειξη» της Thomas ούτε η «δημόσια εκτέλεση» του Nagy εξαντλούν, όπως θα δούμε, το σημασιολογικό του πεδίο. Μάλιστα, και οι δύο απόψεις αφήνουν ανεξερεύνητες κάποιες πλευρές ικανές να οδηγήσουν σε πιο σφαιρική ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία η «ἀπόδειξη» του Ηροδότου στο παρόν θα συμβιβάζεται με την αναφορά του στο παρελθόν.

Παρά την προφανή διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στις θέσεις της Thomas και του Nagy, οι δύο μελετητές συμφωνούν πως η *ἀπόδεξις* αναφέρεται στην προφορική απαγγελία του ηροδότειου έργου, όπως δέχονται εξάλλου και άλλοι σύγχρονοι μελετητές.²⁰ Καθώς αρχίζουμε και κατανοούμε καλύτερα τον τρόπο της σύνθεσης, δημοσίευσης, πρόσληψης και παράδοσης του λόγου σε εποχές διαφορετικές από τη δική μας, η αναφορά στο «προφορικό» στοιχείο της πεζογραφίας του 5ου και του 4ου αιώνα αποτελεί μια σχεδόν αυτονόητη αλήθεια. Όντως, για το έργο του Ηροδότου μπορούμε να είμαστε πιο συγκεκριμένοι και να μιλήσουμε για προφορική πρόσληψη πιο εύκολα απ' ό,τι στην περίπτωση του Θουκυδίδη ή του Ξενοφώντα.²¹ Όπως παρατηρεί και η ίδια η Thomas, η προσωπική φωνή του Ηροδότου είναι έντονα παρούσα στη μορφή του γραμματικού πρώτου προσώπου, πιο συχνά στα χωρία της εθνογραφίας, αλλά όχι σπάνια και στα αφηγηματικά μέρη.²² Αδιάκοπη είναι η μέριμνα του Ηροδότου για την επισήμανση της αρχής και του τέλους των διάφορων τμημάτων της αφήγησης και, σε αρκετές περιπτώσεις, αναφέρεται ο ιστορικός σε προγενέστερα τμήματα χρησιμοποιώντας τα χρονικά επιρρήματα του «πραγματικού χρόνου» πρότερον, «νωρίτερα», και ύστερον, «αργότερα» – τα ίδια επιρρήματα, δηλαδή, που χρησιμοποιούνται για τις χρονικές σχέσεις των γεγονότων που παρουσιάζονται στην αφήγηση.²³ Η προφανής προσπάθεια του ιστορικού για έλεγχο της ροής των πληροφοριών μάς επιτρέπει να εικάζουμε ότι ο Ηρόδοτος εργάζεται σκληρά για να διευκολύνει την πρόσληψη του έργου του από ένα κοινό το οποίο ακροάται.²⁴

20. Π.χ. Gould (1989) 17· Evans (1991) 3· Hartog (1991) 285· κριτική για την «προφορικότητα» του όρου στον Moles (1999) κεφ. 8. Αξίζει να σημειωθεί πως όλη αυτή η συζήτηση (συμπεριλαμβανομένης της διαφωνίας μεταξύ Nagy και Thomas) υποφέρει από μια βασική και επίμονη αμφισημία στη χρήση του όρου «προφορικός», ο οποίος αναφέρεται και στη «νοοτροπία» ή «σύλληψη» μιας πραγματείας («προφορικός» έναντι του «εγγράμματος») και στον τρόπο της παρουσίας της («προφορικός» έναντι του «γραπτός»). Για μια συζήτηση του θέματος, βλ. Bakker (1999a) 29-37.

21. Βλ. π.χ. Pohlenz (1937) 208-10· Lang (1984)· Munson (1993).

22. Thomas (1993) 240-1· Dewald (1987) 150 καθώς και κεφ. 12 π.τ. Η Thomas χρησιμοποιεί τα πρωτοπρόσωπα ρήματα ως επιχείρημα ενάντια στην άποψη ενός «προφορικού αφηγητή», ο οποίος κατά την άποψή της είναι πολύ λιγότερο παρών στο κείμενο. Ενδείξεις ομιλίας στον Όμηρο, παρ' όλα αυτά, είναι ίσως λιγότερο άμεσες, αλλά σαφώς αδιαμφισβήτητες από τη στιγμή που θα εντοπιστούν· βλ. Bakker (1997a). Κατά της Thomas και της Dewald, όσον αφορά το πρώτο πρόσωπο στις *Ιστορίες*, βλ. Svenbro (1993) 150, ο οποίος ερμηνεύει το πρώτο πρόσωπο στον Ηρόδοτο και σε άλλους ιστορικούς ως μια αναγκαία «μυθολογία».

23. Για την αρχή και το τέλος μεγάλων χωρίων, βλ. Immerwahr (1966) 52-8· Dewald (1987) 164-5. Η σημασία των μορίων μὲν δὴ ... δέ στη διαδικασία παρουσιάζεται στον Bakker (1993). Για την αναδρομή και την πρόληψη, βλ. επίσης de Jong, π.τ. (κεφ. 11).

24. Τρεις φορές παραμένει η πρόληψη απραγματοποίητη. Πρέπει να σημειωθεί πως σε αυτές τις

Όλα αυτά, όμως, δεν μας αφορούν εδώ. Το ερώτημα είναι αν η ιδέα της προφορικής παρουσίας των λόγων εκφράζεται ως τέτοια από το ουσιαστικό απόδεξις. Όταν εκφέρει τις πρώτες λέξεις του έργου του, που ανήκουν πιθανότατα στη δημοσιευμένη, προφανώς γραπτή μορφή του, αναφέρεται άραγε ο Ηρόδοτος σε μια προφορική παρουσίαση; Ή, αν ίσως το έργο αυτό προορίζεται τελικά στο σύνολό του για προφορική παρουσίαση, δεν είναι άραγε περιττή η αναφορά στον δικό του προφορικό τρόπο παρουσίασης; Αν η απόδεξις αναφέρεται απλώς στο μέσον της παρουσίασης, γιατί γίνεται αναφορά στην απόδεξις και γιατί δεν αποκάλεσε ο Ηρόδοτος το έργο του απλώς ιστορίην; Η δεύτερη εμφάνιση της ρηματικής ρίζας απο-δεικ- στο προοίμιο ίσως μας βοηθήσει να αντιληφθούμε ότι η απόδεξις σημαίνει πολύ περισσότερο απ' όσα νομίζουμε αρχικά και ότι η ιστορίας απόδεξις είναι μια φράση η οποία αποτελείται από δύο όρους κριτικής σημασίας για το διανοητικό και ιδεολογικό λεξιλόγιο του Ηρόδοτου. Την ίδια στιγμή μάς προσκαλεί να εξετάσουμε λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί τους όρους και να εφαρμόσουμε την εσωτερική αυτή μαρτυρία στην ερμηνεία του προοιμίου. Μια έρευνα της ηροδότειας χρήσης των ουσιαστικών ιστορίη και απόδεξις και των ρημάτων ιστορέειν και αποδέξασθαι αποκαλύπτει ότι η φράση ιστορίης απόδεξις δεν είναι απλώς ένας τίτλος ή ένας χαρακτηρισμός του έργου που αφορά το μέσο και τον τρόπο της παρουσίασής του, αλλά πολύ περισσότερο είναι μια τολμηρή ή, ακόμη και, προκλητική έκφραση που δηλώνει τον επικοινωνιακό σκοπό και τη φιλοδοξία του ηροδότειου έργου. Αυτό το οποίο δηλώνει ήταν προφανώς καινούργιο και κάθε άλλο παρά σαφές, και διαφορετικό σε τέτοιο βαθμό ώστε να απορριφθεί από τη μεταγενέστερη ιστοριογραφική παράδοση με επιμέλεια.²⁵ Στις παραγράφους που ακολουθούν θα ασχοληθούμε κατ' αρχάς με την ιστορίην και στη συνέχεια με την απόδεξιν· θα παρουσιαστεί μια εικόνα στην οποία οι όροι αυτοί δεν αποτελούν απλώς και μόνο τα συστατικά ενός πασίγνωστου συντάγματος, αλλά και δύο αλληλένδετες έννοιες, η σημασιολογία και η πραγματολογία των οποίων συγχωνεύονται και δημιουργούν ένα συνεπές σύνολο.

περιπτώσεις ο Ηρόδοτος δεν χρησιμοποιεί το ύστερον (2.101.2, με αναφορά στο 2.149.1), αλλά κάνει σαφή αναφορά στους λόγους (1.106.2 ἐν ἑτέροισι λόγοισι, για την πτώση της Νινευή· 1.184 ἐν τοῖσι Ἀσσυρίοισι λόγοισι, για τους βασιλείς της Βαβυλωνίας· 7.213, ἐν τοῖσι ὄπισθε λόγοισι, για το θάνατο του προδότη Εφιάλτη). Πρόκειται άραγε για αναφορές σε μέρη του έργου που δεν γράφτηκαν ποτέ ή σε διαλέξεις που δεν ενσωματώθηκαν ποτέ στην τελική έκδοση; Πρβλ. Nagy (1990) 235, σημ. 91. Βλ. επίσης Rösler, π.τ. (κεφ. 4, σημ. 17) και Cobet (κεφ. 17, σημ. 40).

25. Hornblower (1987) 8-11. Αλλά βλ. σελ. 31-32 στο τέλος του κεφαλαίου.

Οι *Ιστορίες* του Ηροδότου επιδέχονται πολλές διαφορετικές αναγνώσεις. Η αδιαμφισβήτητη λογοτεχνική ποιότητα του έργου μπορεί να αποτιμηθεί ακόμα καλύτερα μέσα από το πρίσμα των εξελίξεων που σημειώθηκαν πρόσφατα στην πραγματολογία, την αφηγηματολογία και τη μελέτη του προφορικού λόγου. Η θέση του στο πνευματικό γίγνεσθαι έχει επανεκτιμηθεί ριζικά: οι *Ιστορίες* δεν θεωρούνται πλέον έργο απλοϊκό και «αρχαϊκό», αλλά το προϊόν του πνευματικού κλίματος της εποχής τους, ένα έργο που δεν υφίσταται απλώς τις λογοτεχνικές, θρησκευτικές, ηθικές και κοινωνικές επιδράσεις του 5ου αιώνα, αλλά το οποίο συμμετέχει και συνεισφέρει ενεργά στις μεγάλες αντιλογίες της εποχής. Η αξιοπιστία του έργου ως ιστορικής και εθνογραφικής περιγραφής προκάλεσε διαφωνίες ήδη από την αρχαιότητα, και συζητείται εδώ με ανανεωμένο σθένος και με ολοένα πιο εκλεπτυσμένους τρόπους. Ο παρών τόμος προσφέρει μια ενημερωμένη και σε βάθος ανασκόπηση όλων αυτών των σύγχρονων τάσεων απέναντι στο αξιόλογο έργο του Ηροδότου.

Ο **Egbert J. Bakker** είναι Καθηγητής Κλασικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Γέιλ στο Νιου Χέιβεν. Έχει δημοσιεύσει μεταξύ άλλων τα βιβλία *Poetry in Speech: Orality and Homeric Discourse* (1997) και *Painting at the Past: From Formula to Performance in Homeric Poetics* (2005).

Η **Irene J. F. de Jong** είναι Καθηγήτρια της Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ. Έχει δημοσιεύσει μελέτες για το αρχαίο ελληνικό θέατρο και τον Όμηρο. Η πιο πρόσφατη μελέτη της αφορά την *Οδύσσεια* (*A Narratological Commentary on the Odyssey*, 2001). Επίσης είναι επιμελήτρια μιας ιστορίας της αρχαίας ελληνικής αφηγηματικής τέχνης (*History of Ancient Greek Narrative*).

Ο **Hans van Wees** είναι Reader Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας στο University College του Λονδίνου. Έχει δημοσιεύσει μία μελέτη για την ομηρική κοινωνία και έχει επιμελήσει τους συλλογικούς τόμους *Archaic Greece: New Approaches and New Evidence* (1998) και *War and Violence in Ancient Greece* (2000).

ISBN 978-960-455-155-2

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΖΗΣ 4155